

ՄԱՍԻՍ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

L. ՏԱՐԻ ԹԻԻ 14 (1464) ՇԱԲԱԹ, ԱՊՐԻԼ 24, 2010
VOLUME 30, NO. 14 (1464) SATURDAY, APRIL 24, 2010

Պաշտօնաթերթ՝
Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցության
Արևմտեան Ամերիկայի

MASSIS Weekly
1060 N. Allen Ave. Suite 101
Pasadena, California 91104

1915

2010

Շ
ա
ր
ու
ն
ա
կ
վ
ո
ղ

Ո
Ճ
Ի
Ր

ՉԵ

ԱՊՐԻԼ
24

ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ 95-ԱՄԵԱԿ

**ՀԱՐՅԱԶՐՈՅՑ ՓՐՈՖ. ԺԻՐԱՅՐ ԼԻՊԱՐԻՏԵԱՆԻ ՀԵՏ, ԵՂԵՌՆԻ 95-ԱՄԵԱԿԻ ԱՌԹԻ
«ՀԱՅԱԹԱՓՈՒԱԾ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՄԸ ԴԺՈՒԱՐ ԹԵ ԿԱՐԵՆԱՅ ԻՐ ԳՈՅՈՒԹԻՒՆԸ
ԱՐԴԱՐԱՑՆՈՂ ԿԵՆԱՐԱՐ ԵՐԿԻՐ ՄԸ ԴԱՌՆԱԼ»**

«Մասիս»։ Արդեօ՞ք պէտք է շարունակենք մեր միջոցները յատկացնել Յեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացին, թե ոչ ժամանակը եկած է վերատեսուծեան ենթարկելու մեր առաջնահերթությունները:

Ժ. Լ. Յեղասպանության ճանաչման պայքարը հասկանալի դրդապատճառներ ունի, մանաւանդ երբ նկատի կ'ունենանք թրքական պետության որդեգրած պաշտօնական կեցուածքը անոր ուրացման մէջ: Բայց պէտք է նաեւ գիտակցինք որ մրցապայքարի մէջ ենք այդ պետության հետ, մեր կողմէ ամէն մէկ ճնշում կը հակադարձուի այդ պետության կողմէ նոր միջոցառումներով, որ կը ստիպէ մեզի աւելիով փոխադարձելու:

Արդարեւ պէտք է մտածել որ արդեօ՞ք մրցապայքարի այս ձեւը առաջընթացի լաւագոյն եւ միակ միջոցն է: Մենք հակամէտ ենք այս պայքարը յառաջ տանելու մեր հաւաքական եւ գոյապաշտ կարիքները շփոթելով մեր ռազմավարական մտածողության հետ: Մենք նաեւ հակամէտ ենք մոռնալու, որ նոյն ձեւով որ պատահեցաւ երբ առաջին համաշխարհային պատերազմի նախօրեակին Հայկական Հարցը միջազգայնացուեցաւ, այսպէս ալ այսօր մենք չենք որոշիչ դեր խաղացողը ոչ այդ պայքարի ձեւաչափին եւ ուղղիչն եւ ոչ ալ անոր արդիւնաւետութեան մէջ: Այդ դերը կը պատկանի անոնց՝ որոնցմէ ճանաչում կը մուրանք:

Այստեղ պէտք է խոստովանիմ որ ես անձնապէս զոռնալ կը զգամ այն կացութեան համար որուն մէջ ազգովին յայտնուած ենք: Մենք երեկուան գոհերն ենք որ այսօր դարձած ենք մուրացկաններ, որոնք ինքզինքնին մշտապէս գոհի հոգեվիճակին մէջ կը դնեն, մշտապէս ենթակա մեր հակակռէն դուրս գտնուող ուժերու ողորմութեան, մշտապէս յուսալից ու ապա յուսախաբ, կախեալ նախագահի մը, վարչապետի մը, յանձնախումբի մը եւ կամ յանձնաժողովի մը արտասանելիք մէկ բառէն: Մենք կը վարուինք այնպէս, որ կարծես թէ որեւէ ուրիշ արժէք չենք ներկայացներ բացի գոհի տիպարէն, որ պիտի գոհաբերուի ուրիշի մը կողմէ, անոր ծրագրերներուն իրագործման համար: Կը վարուինք այնպէս, որ կարծես թէ գոհի ենք ինքնուրոյն մտածելակերպէ:

Ես պիտի չուզէի իմ անձնական զգացումները վերածել գործելաձեւի, բայց պիտի չուզէի նաեւ ակնատես ըլլալ բնագոյնի հակադարձութեանց վրայ հիմնուած համայնքային գործելաձեւի մը: Ամենայն շարժանքովս նախագահ Օպամային, արդեօ՞ք պէտք է հոգ ընեմ թէ ինչ կ'ըսէ, կամ արդեօ՞ք իմ ամբողջ համայնքային կեանքն ու օրակարգը կախեալ պէտք է ըլլայ այն բանէն թէ ան պիտի գործածէ՞ Յեղասպանութիւն բառը թէ ոչ: Արդեօ՞ք իմ միջոցներու ու կորովի յատկացման ծրագրումը պէտք է հիմնեմ պայքարի մը տարեկան արարողութեան վրայ, որ ինքզինք կը կրկնէ տարուէ տարի, երաժշտական եղանակի մը բազմաթիւ երանգաւորումներուն նման:

Արդեօ՞ք իմաստալից եւ արդիւնաւէտ քայլ է կերտել ինքնու-

թիւն մը՝ գոհի հոգեվիճակի եւ կամ մեր հանդէպ ուրիշներու ունեցած պատկերացումներուն հիման վրայ: Արդեօ՞ք սա առողջ օրակարգ մըն է սփիւռքեան համայնքներու կերտման համար: Արդեօ՞ք այդ մէկը բաւարար կը նկատենք փոխանցելու նորահաս սերունդներուն:

Արդեօ՞ք ճիշտ էր այն ինչ որ ըրինք 40, 30 կամ 20 տարիներ առաջ: Եթէ այո, ապա արդեօ՞ք խելամտութիւն է նոյնը շարունակել այսօր: Ի՞նչ պարագաներու տակ պէտք է մեր մարտավարութիւնն ու ռազմավարութիւնը փոխենք:

Ես եզրակացութեանց պիտի չի յանգիմ այստեղ, այլ առաջարկ կը պիտի ներկայացնեմ. այս հարցի շուրջ շատ լուրջ հրապարակային եւ բանական քննարկում կազմակերպենք: Քննարկութեան առարկայ պէտք է դառնայ այս հարցը, մանաւանդ անոնց կողմէ որոնք Յեղասպանութեան ճանաչման պայքարը որդեգրած են որպէս հիմնական ռազմավարութիւն եւ 40 տարիներէ ի վեր երբէք չեն հարցաքննած կամ զնահատած անոր արդիւնաւէտութիւնը: Վերջացնելով ըսեմ թէ չեմ գիտէր եւ չեմ ալ հանդիպած հաւաստի ուսումնասիրութեանց, թէ այս ջանքերը որքան արժած են մեզի, տնտեսական, մարդկային եւ այլ հաշիւներով: Նշեմ նաեւ որ չեմ ալ տեսած որեւէ քննարկում այս պայքարի ժխտական երեւոյթներու մասին, որոնցմէ քանի մը հատ կրնամ մտաբերել:

Առնուազն անցնող 15 տարիները բացառապէս իմ բոլոր անոնց համար որոնք կը կամենան տեսնել, որ այլ մարտավարութիւններ կան, որոնք կրնան փոխարինել ներկային եւ կամ օգտագործուի ներկային կողքին: Բայց որպէս զի այդ մէկը կարելի դառնայ, մենք պէտք է ունենանք կազմակերպութեանց առաջնորդներ, որոնք ընդունակ են ինքնաքննադատութեան եւ ազգային շահերը իրենց կազմակերպութեանց շահերէն վեր դասելու:

«Մասիս»։ Ի՞նչ պէտք է ըլլայ մեր առաջնահերթ մտահոգութիւնը: Հայաստանի Հանրապետութեան թէ՛ Սփիւռքի եւ ապագայ սերունդներու բարոյութիւնը:

Ժ. Լ. Ես կը խորհիմ որ մէկը միւսին պէտք չէ հակադրուի: Յատակ է որ անկախ Հայաստանի մը գոյութեամբ Սփիւռքի իրավիճակը նախկինէն տարբեր է: Անցեալին հաստատած եմ ու տակաւին կը հաւատամ, որ այն ինչ որ Հայաստանը տուաւ մեզի, շատ աւելին է քան այն որ կրնանք հատուցել որեւէ ձեւով: Հայ նորահաս սերունդները հիմա աւելի անմիջական եւ ամբողջական ինքնութեան գիտակցութիւն մը ունին քան ունէին անկախութիւնէն առաջ:

Այս երկու էութիւնները տարբեր ըլլալով հանդերձ, փոխադարձ կապերով կախեալ են իրարմէ: Այստեղ պէտք չստակեցնել, որ Սփիւռքը ինքնին զանազան միաւորներու հոյ մը կը ներկայացնէ եւ պէտք չէ դիտուի որպէս մէկ միասնական ամբողջութիւն: Մենք պէտք է ընդունինք եւ յարգենք այս տարբերութիւններն ու կախուածութիւնները:

Սփիւռքի տարածքին անշուշտ կան մարդիկ, որոնք կ'ուզեն որոշ հեռավորութիւնէ մը օգտակար ըլ-

լալ Հայաստանին, նախընտրելով կեդրոնական սփիւռքահայ հաստատութեանց վրայ: Անոնք ազատութիւնը պէտք է ունենան այդպէս վարուելու: Բայց յատակ է որ թէ իրենք եւ թէ իրենց հաստատութիւնները, անկախաբար իրենց նախասիրութիւններէն եւ մտեցումներէն, կ'ազդուին եւ պիտի ազդուին Հայաստանի անցուղարձներէն եւ միջազգային ասպարէզի մէջ անոր ներկայութիւնէն, սկսելով իրենց թիկունք կեցող սփիւռքահայերու Հայաստանի հանդէպ ունեցած համակրանքէն:

«Մասիս»։ Սփիւռքը որքանով կրնայ միջամուխ ըլլալ Հայաստանի ներքին քաղաքականութեան մշակման գործընթացին:

Ժ.Լ. Յեր հարցումին կարճ պատասխանը հետեւեալ հարցումն է. ո՞ր Սփիւռքը նկատի ունիք:

Այլապէս, բնականաբար խիստ սահմանափակ տարողութեամբ:

Առաջին սահմանափակումը կառուցային է. մինչ Հայաստանը ունի ղեկավար մը, որ գէթ ի պաշտօնէ երկրին անունով կրնայ խօսիլ եւ քաղաքականութիւն մշակել, Սփիւռքը հազարաւոր ղեկավարներ ունի եւ չկայ միակ անձ մը կամ հիմնարկ մը որ կրնայ խօսիլ համայն Սփիւռքի անունով:

Կը լիջեմ երբ Հայաստանի մէջ կը պաշտօնավարէի, օր մը եղաւ երբ Սփիւռքահայ զանազան կազմակերպութեանց ներկայացուցիչներ անշատաբար հանդիպեցան նախագահ Տէր Պետրոսեանի հետ, եւ ամէն մէկը որոշ քաղաքականութիւն յանձնարարեց տուեալ հարցի մը շուրջ: Իւրաքանչիւրը խօսեցաւ համայն Սփիւռքի անունով, պնդելով որ ինք կամ իր կազմակերպութիւնը լաւագոյնս կը մարմնաւորէ Սփիւռքի նպատակները, արժէքներն ու մտահոգութիւնները: Եւ անշուշտ մէկուն յանձնարարածը կը հարկադրուէր միւսինին հետ: Վերջաւորութեան Տէր Պետրոսեան հետեւեալ տրամաբանական եզրայանգումը փոխանցեց կազմակերպութիւններուն. երբ Սփիւռքը ունենայ ղեկավար մը, որ գէթ յանդիման նստելով Հայաստանի նախագահին հետ, կրնայ վստահութեամբ ըսել որ կը ներկայացնէ համայն Սփիւռքը առանց հակադրուելու այլոց, այդ ժամանակ միայն Հայաստանի նախագահը առնուազն պէտք է հաշուի առնէ Սփիւռքի կարծիքը:

Ի՞նչ է օրինակի համար Սփիւռքի միասնական դիրքորոշումը անցեալ տարի Թուրքիոյ հետ Հայաստանի ստորագրած Արձանագրութեանց վերաբերեալ: Կարգ մը կազմակերպութիւններ, որոշները մեծաթիւ անդամութեամբ, թիկունք կանգնեցան: Ուրիշներ ընդդիմացան: Ուրեմն ո՞ր մէկը կը ներկայացնէ Սփիւռքի դիրքորոշումը: Բացառապէս յատակ չէ որ Արձանագրութեանց թիկունք կանգնող կազմակերպութիւններուն բոլոր անդամներն ալ համաձայն էին իրենց ղեկավարութեանց որոշումին հետ: Նոյնքանով հարցական է որ ընդդիմադիր կազմակերպութիւններուն բոլոր անդամներն ալ համաձայն էին իրենց ղեկավարութեանց որոշման հետ:

Երկրորդ սահմանափակումը օրկանական բնոյթի է. հայկական աւանդական քաղաքական կուսակ-

ցութիւնները հաստատուեցան Հայաստանի մէջ, առանց մեծ յաջողութիւնեանց պիտի ըսէի: Անոնք դարձան Հայաստանեան կուսակցութիւններ, հոն փոխադրելով իրենց հիմնական օրակարգերը, անխախտ պահելով հանդերձ իրենց սփիւռքեան կառուցները: Ասոնց կողքին, այլ մեծ կազմակերպութիւններ, ինչպիսիք ՋԲԸՄը, Ամերիկայի Հայկական Համագումարը, Ամերիկայի Հայ Աւետարանչական Ընկերակցութիւնը երկար ժամանակէ ի վեր կը գործեն Հայաստանի մէջ եւ որոշ նկատառումներով ընդելուզուած են Հայաստանեան իրականութեան մէջ: Քսան տարիներ ետք ի՞նչպիսի որակում պիտի տանք այս կուսակցութեանց եւ կազմակերպութեանց. պարզապէս սփիւռքեան ե՞ն:

Միւս կողմէ ունինք Հայաստանի քաղաքացիներու ստուար թիւ մը, որոնք դարձած են սփիւռքահայ, բայց չեն ընդգրկուած սփիւռքեան աւանդական կազմակերպութեանց մէջ եւ ունին տարբեր զգայնութիւններ եւ հեռանկարներ: Արդեօ՞ք այս մեծ խումբերը Սփիւռքի մէկ մասը պէտք է համարենք եւ ո՞ր Սփիւռքի:

Կրնամ շարունակել սահմանափակումներու նշումը՝ քաղաքական, մշակութային՝ բայց վերեւ նշուածը ձեզի որոշ գաղափար մը կու տայ:

Ի՞նչ կ'ըսեն այս յատկութիւնները Սփիւռքի մասին եւ ի՞նչ են այս վերլուծութեան ակնարկութիւնները: Այս հարցումներուն պատասխանները բարդ են եւ խնդրաշարժ ու հոս տեղը չէ մանրամասնութիւններու մէջ մտնելու:

«Մասիս»։ Ի՞նչ հետեւեալ կրնայ ունենալ տկար ու հայաթափուած Հայաստան մը Սփիւռքի եւ համայն հայութեան համար:

Ժ.Լ. Նկատելով որ այս տարի կը նշենք Եղեռնի 95 ամեակը, նպատակայարմար կը գտնեմ հարցում մը տալ, զոր բոլորս ալ, մանաւանդ անոնք որոնք կ'ուզեն խոսիլ Հայաստանի թէ Սփիւռքի հայութեան անունով, լուրջ նկատառութեան պէտք է առնենք: Հարցում մը, զոր ձեռը հարցումին գրեթէ պատասխանն է:

Տեխնիկական առումով, 1915ի Յեղասպանութիւնը ի՞նչպէս պատահեցաւ:

Մենք կը քննարկենք Յեղասպանութեան սարսափները, անոր անբարոյութիւնն ու անօրինականութիւնը եւ նոյնիսկ սկսած ենք

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ ՓՐՈՖ. ԺԻՐԱՅՐ ԼԻՊԱՐԻՏԵԱՆԻ ՀԵՏ

Շարունակուած էջ 5-էն

աւելի լրջօրէն նայիլ անոր տուն տուող պատմական պատճառներուն, աւելի խորը երթալով քան այն անհեթէթ եւ վտանգաւոր միտքը (թէ եւ կարգ մը մարդոց համար դիւրահաս եւ յարմար) թէ թուրքը ստեղծուեցաւ հայերը սպաննելու համար եւ հայերն ալ հոն էին թուրքերու կողմէ սպաննուելու համար:

Դուն չեմ կրնար սպաննել ժողովուրդ մը պարզապէս որովհետեւ կ'ուզեմ այդ ընել եւ ասոր համար լաւ պատճառ մը կը գտնեմ: Դուն պէտք է նաեւ ունենաս զայդ իրագործելու կարողութիւնը: Կառավարութիւն մը ըլլալը որոշ առաւելութիւն մը կու տայ քեցի, բայց բաւարար չէ: Իսկ եթէ գոհը որոշ թիւ մը կը ներկայացնէ հողին վրայ, ան կրնայ դիմադրել, դժուարացնել եւ կամ անկարելի դարձնել այդ կառավարութեան գինքը ոչնչացնելու փորձը: Մանաւանդ այնքան արմատականօրէն ինչպէս կատարեց Իթիհատը 1915-1917 թուականներուն:

Կային վայրեր ուր դիմադրեցինք, երբեմն յաջողութեամբ: Երեւակայեցէք եթէ Արեւմտեան Հայաստանի հայ բնակչութեան թիւը փոխան երկու միլիոն կամ քիչ մը աւելին ըլլալու (ներառեալ Օս-

մանեան կայսրութեան միւս շրջաններու հայութիւնը), ըլլար հինգ միլիոն: Չէ՞ք խորհիր որ կառավարութեան այդ ծրագրին յաջողութեամբ դիմադարձելու մեր հաւանականութիւնները աւելի բարձր կ'ըլլային: Աւելի՞ն, չէ՞ք խորհիր որ Իթիհատի կառավարութիւնը կրկնակի պիտի մտածէր, նախքան որոշելը թէ Հայկական Հարցին լուծումը կը կայանայ Հայ տարրին կատարեալ ոչնչացումով Անատոլիայի կամ Արեւելեան նահանգներու եւ կամ Արեւմտեան Հայաստանի (ինչպէս որ կ'ուզէք այդ մէկը անուանել) տարածքին վրայ:

Բազրատունիներու իշխանութեան շրջանին Հայաստանի բնակչութիւնը մօտ մէկ միլիոն հոգի կը գնահատուէր, մեծամասնութեամբ հայ եւ մեծ մասաւ հաստատուած այն տարածքին մէջ, որ յետագային պիտի կոչուէր Արեւմտեան Հայաստան: Ուրեմն ի՞նչն էր պատճառը, որ Անգլիան կամ աշխարհի տարբեր տեղամասեր որոնք նոյն ժամանակաշրջանին ունէին մօտաւորապէս նոյնքան բնակչութիւն, դարձան բազմամիլիոն բայց ոչ Արեւմտեան Հայաստանը: Այո՞, Սելճուք եւ Մոնղոլ ժամանակաշրջաններուն եղան կոտորածներ, ինչպէս նաեւ կրօնափոխութիւններ: Բայց

մեծ մասամբ իրադրութիւնը հանդարտած էր 17րդ դարու մուսթին: Արեւմտեան Հայաստանը աւելի շատ հայ կորսնցուց այդ ժամանակէն մինչեւ Յեղասպանութիւնը: Այս հայաթափման պատճառը տնտեսական պայմաններու առթած արտագաղթն էր, անապահով միջավայրը եւ օտար վայրերու հմայքը, որոնք այս ինդիւրներուն լուծումներ գտնելու յոյսով կը պարուրէին ժողովուրդը: Որոշ նկատառումներով այս վերջին բներեւոյթը գրեթէ համատարած էր: Բայց մինչ ուրիշ երկիրներ եւ ժողովուրդներ ի վիճակի էին տանելու բնակչութեան այս կորուստը առանց մեծ ռազմավարական վնասներու, մենք ի վիճակի չէինք տանելու այդ մէկը:

Երբ կը քննարկենք այս պատմութիւնը, մենք պէտք է նկատի առնենք երկու ազդակներ: Առաջին, ի՞նչ էր հայ քաղաքական կուսակցութիւններու, նախ Հնչակեաններու ու ապա Դաշնակցութեան մտասեւեռումը, իրենց հիմնադրութենէն մինչեւ առաջին համաշխարհային պատերազմը: Պատասխանը՝ Հայաստանի բնակչութեան նօսրացումն ու անոր վտանգաւոր հետեւանքները: Երկրորդ, անոնք որոնք այս նիւթով հետաքրքրուած են, պէտք է կարդան Ֆուատ Տունտարի գիրքը, որ լոյս պիտի տեսնէ այս ամիս: Նիւթը՝ Հայ բնակչութեան բացարձակ եւ յարաբերական թուա-

քանակի կարեւորութիւնը Օսմանեան եւ Երիտասարդ Թուրք դեկավարներու մտածողութեան մէջ:

Տկար Հայաստան մը անշուշտ շատ խոցելի է մեկէ աւելի պատճառներով. մանաւանդ երբ այդ Հայաստանը իր ինդիւրները չէ լուծած իր բոլոր դրացի երկիրներուն հետ: Հայաթափուած Հայաստան մը դժուար թէ կարենայ իր գոյութիւնը արդարացնող կենարար երկիր մը դառնալ: Կենարար երկիր կրնաս դառնալ երբ ունիս կենսախայտ հասարակութիւն մը, որ պահելով հանդերձ իր անցեալի լաւագոյն աւանդները, կրնայ նպաստել իր յառաջիակացքին ու զարգացման եւ գիտէ ինչպէս քայլ պահել փոփոխութեանց հետ: Այլապէս կ'ունենաս զբօսավայր-Հայաստան մը, սփիւռքահայ զբօսաշրջիկներու համար: Յստակ յարաբերութիւն մը կայ թուաքանակի եւ ապահովութեան, թուաքանակի եւ զարգացման, թուաքանակի եւ որակի, թուաքանակի եւ հարկային հիմքի միջեւ: Այս նկատառումներէն մեկնած, իմ տեսակէտով, իր ինդիւրները իր դրացի երկիրներուն հետ լուծելու Հայաստանի ձախողութիւնը, գլխաւոր պատճառն է մեծաքանակ արտագաղթին: Իսկ մեծաքանակ արտագաղթը Հայաստանի ապագային սպառնացող մեծագոյն վտանգն է:

Թարգմանեց Յարութ Տ.Դ.